

Zeleni (novi) dogovori in politična strategija: od demokratskega socializma do *greenwashinga*

Abstract

Green (New) Deals and Political Strategy: From Democratic Socialism to Greenwashing

Throughout the world, various versions of a Green New Deal have lately become the most politically visible attempt to overcome the gap between the urgency of the climate crisis and the insufficiency of current (and planned) measures to tackle it. Regardless of the concrete content of particular measures, the underlying principle of a GND is that the bundle of policies contained within are aimed at restructuring the economic system in a way that tackles the dual crisis of climate change and social inequality. This article deals with four different GND proposals that are the most relevant for the climate movement in Slovenia: two different GND versions from the USA, which are the foundation of the majority of debates among activists and academics, the European Green Deal put forward by the European Commission, and, as its counterweight, the Blueprint for Europe's Just Transition proposed by the Diem25 movement. The author analyzes the more or less explicit political strategies that form the basis of GND proposals and their understanding of the political barriers they have to overcome. By analysing the proposals as well as the debates they elicited, the author aims to provide an answer to the following questions: how do different GND proposals define the the problem they are trying to solve; who or what is responsible for the climate crisis; what are the timelines and the level of ambition; who are the agents tasked with making a GND a reality; and lastly, how do particular proposals position themselves in relation to capitalism.

Keywords: Green New Deal, European Green Deal, climate movement, climate crisis, political theory

Jaša Veselinovič obtained his Master's degree in International Relations from Vrije Universiteit Amsterdam and will be starting his doctoral studies in the fall at the Berlin

Graduate School for Global and Transregional Studies. During his studies in Ljubljana, he was a journalist at Radio Študent and a member of Študentska Iskra (jasa.veselinovic@gmail.com).

Povzetek

Različne oblike Green New Deal so povsod po svetu v zadnjem času postale politično najvidnejši poizkus premoščanja razkoraka med resnostjo in nujnostjo okoljske krize ter nezadostnostjo trenutnih (in predvidenih) ukrepov za spopad s to krizo. Ne glede na različno konkretno vsebino ukrepov gre pri GND načeloma za paket politik, namenjenih preoblikovanju ekonomskega sistema s ciljem sočasnega spopadanja z dvojno krizo klimatskih sprememb in družbene neenakosti. Ta članek obravnava štiri predloge GND, ki so politično najrelevantnejši za podnebno gibanje v Sloveniji: dve različici GND iz ZDA, ki sta izhodišče večine aktivističnih in akademskih razprav, Evropski zeleni dogovor, ki ga je predlagala Evropska komisija, in, kot njegovo protiutež, Načrt za evropski pravični prehod, ki ga je pripravilo gibanje Diem25. Analiziral bom bolj ali manj eksplicitne politične strategije, to je analize političnega momenta, na katerih temeljijo predlogi in razumevanje političnih ovir, ki stojijo na poti uresničevanja posameznih ukrepov. To bom storil na podlagi predlogov in razprav, ki so jih sprožili, ter odgovoril na naslednja vprašanja: Kako različni GND definirajo problem, ki ga rešujejo? Kdo ali kaj je odgovoren za podnebno krizo? Kakšni sta časovnica in ambicioznost? Kdo so akterji uresničitve GND? In ne nazadnje, kakšen je odnos posameznih predlogov do kapitalizma?

Ključne besede: Zeleni novi dogovor, Evropski zeleni dogovor, okoljsko gibanje, politična teorija, podnebna kriza

Jaša Veselinovič je magistriral iz mednarodnih odnosov na Vrije Universiteit Amsterdam in jeseni začel študij na Berlin Graduate School for Global and Transregional Studies. Med študijem v Ljubljani je bil novinar Radia Študent in član Študentske Iskre (jasa.veselinovic@gmail.com).

»Zamejitev globalnega segrevanja na 1,5 °C bi zahtevala hitre, daljnosežne in še nikoli videne spremembe v vseh vidikih družbe.« Tako je zapisano v *Povzetku za oblikovalce politik*, ki je del nedavnega posebnega poročila Medvladnega foruma za podnebne spremembe (IPCC). V njem je 91 znanstvenikov iz vse dostopne znanstvene literature izluščilo napotke, ki naj jim sledimo, če želimo »v kontekstu /.../ trajnostnega razvoja in izkoreninjenja revščine« preprečiti globalno segrevanje za več kot 1,5 °C glede na predindustrijsko dobo (IPCC, 2018). Besedilo vsakokratnega povzetka poročila besedo za besedo izpogajajo in odobrijo vse svetovne vlade, zato ni pretirano reči, da zgornji citat o potrebi po radikalni spremembi družbene ureditve ne pomeni le znanstvenega, ampak tudi minimalni politični konsenz. A ob pogledu na dejanske podnebne politike po svetu vidimo, da zavezanost vlad hitrim družbenim spremembam obstaja zgolj na deklarativni ravni.

Razkorak med nezadostnostjo obstoječih podnebnih politik in pozivi IPCC k hitremu ukrepanju je izhodišče predlogov, ki so v taki ali drugačni

obliki posvojili ime Novi zeleni dogovor (*Green New Deal* – GND). Konkreten nabor ukrepov se razlikuje od primera do primera, a skupni imenovalec vseh oblik GND je, da gre za paket politik, namenjenih preoblikovanju ekonomskega sistema s ciljem sočasnega spopadanja z dvojno krizo klimatskih sprememb in družbene neenakosti. GND tako »poveže podnebno in ekonomsko pravičnost v vseobsegajočo vizijo preoblikovanja dobršnega dela družbene ureditve« (Temper in Bliss, 2019). Kot pristop k oblikovanju politik cilja na hkratno reševanje nekaterih še vedno prisotnih posledic krize iz leta 2008 ter družbeno škodljivih učinkov neoliberalizma in klimatskih sprememb ter je kot tak del širšega političnega preporoda neokeyneziastva (Beuret, 2019). Ann Pettifor (2019: loc. 229) dodaja, da GND ni le ideja ali predlog, temveč je (oziroma mora biti) celovit načrt, ki zahteva velike sistemske spremembe.

Čeprav se morda zdi, da se je v zadnjem času ideja o GND pojavila silovito in od nikoder, pa ima vsaj desetletno zgodovino. Tik pred izbruhom gospodarske krize leta 2008 je besedno zvezo prvič zapisal liberalni ekonomist Thomas Friedman (2007), posvojil in v svoj volilni program pa jo je istega leta zapisal bodoči ameriški predsednik Barack Obama. Po vsebini bližje današnjim predlogom je bil GND britanskih levičarskih ekonomistov, sindikalistov in okoljskih aktivistov na čelu z že omenjeno Ann Pettifor, ki so ga predstavili kot odgovor na porajajočo se trojno krizo bančnega sistema, podnebnih sprememb in visokih cen nafte (Green New Deal Group, 2008).¹ Vse od takrat bi lahko zgodovino različnih predlogov GND pisali s perspektive dnevene sobe Ann Pettifor, kjer so se srečevali snovalci različnih predlogov. Pred objavo svoje verzije so se tam zglasili tudi sodelavci ameriške kongresnice Alexandria Ocasio-Cortez, ki je GND dokončno popularizirala ter ga naredila za eno politično najvidnejših in najbolj priljubljenih alternativ za spopadanje s podnebno krizo.

V zadnjih dveh letih se je tako pojavilo več različic GND, ki merijo tako na nacionalno kot nadnacionalno, predvsem evropsko raven. V tem članku se bomo posvetili trem predlaganim GND – ameriškemu, kot je bil ubeseden v resoluciji kongresnice Alexandria Ocasio-Cortez (2019) in nadalje razdelan kot del volilnega programa kandidata za demokrasko predsedniško nominacijo Bernieja Sandersa (2019), predlogu »Evropskega zelenega dogovora« (EGD) nove Evropske komisije pod vodstvom Ursule von der Leyen (Evropska komisija, 2019) in Načrtu za evropski pravični prehod (NEPP), ki ga je pripravilo gibanje Diem25, zbrano okoli nekdanjega grškega finančnega ministra Janisa Varufakisa (Green New Deal for Europe, 2019).

¹ Za soroden zgodnji poskus naslavljanja globalne ekonomske krize z GND glej tudi Barbier, 2010.

Med številnimi različicami zelenih novih dogovorov, ki so trenutno v pripravi po svetu, sem zgornje izbral zato, ker so za okoljsko gibanje v Sloveniji najbolj relevantni – ameriški različici zato, ker sta v veliki meri navdih za vse ostale ter odpirata najbolj razgibane in poglobljene razprave o svojih predpostavkah in ciljih, EGD pa zato, ker bo z njim okoljsko gibanje v Sloveniji najbolj neposredno soočeno in mora torej poznati tako njegovo vsebino kot implicitne politične kompromise, na katerih temelji. NEPP v članku ne bo obravnavan enakovredno ostalim različicam, saj je za kaj takega preobsežen. Uporabljen bo torej predvsem kot bolj ambiciozna protiutež EGD. Zamišljen je namreč na isti, EU ravni, a je v svojih predlogih precej bolj domisel in s tem dokaz, da se kljub številnim političnim preprekam okoljskemu gibanju ni treba zadovoljiti s skromnostjo (in okoljsko nezadostnostjo) vizije EGD.

Pri tem se ne bom osredinil na tehnične rešitve in ukrepe za razogljčenje, ki jih ponujajo posamezni GND, temveč na politične strategije, na katerih temeljijo. Razprav o dostopnosti in izvedljivosti posameznih tehnoloških rešitev sicer ni nikoli mogoče povsem ločiti od političnih premislekov, ki narekujejo njihovo udejanjanje, kar je najbolj očitno pri razpravah o geoinženiringu, kjer številni zagovorniki upe polagajo v še neobstoječe tehnologije prihodnosti, da bi v sedanosti vse ostalo enako.² Pri političnih strategijah, s stališča katerih bom obravnaval različne GND, gre za (vedno vsaj implicitne) analize političnega momenta, na katerih temeljijo predlogi, ter za poskuse identifikacije in razumevanja političnih ovir, ki stojijo na poti uresničevanja posameznih tehnoloških rešitev in ukrepov, ki jih predvidevajo različni GND (Seaton, 2019).

Pokazal bom torej, kako vsak od treh GND definira problem, ki ga rešuje. Kdo ali kaj je kriv za podnebno krizo, s katero se soočamo, kakšni sta časovnica in ambicioznost predlaganih ukrepov in kako široko je zastavljen GND? Kdo so akterji, ki bodo dosegli uresničitve v GND predlaganih ukrepov – so to tehnokratske elite, skesani kapitalisti, razpršena družbena gibanja od spodaj ali v stavki združeno delavstvo? In ne nazadnje, v kakšnem odnosu so posamezni GND do kapitalizma oziroma, poenostavljeno, kako je razumljen »sistem« iz vzklika »*System Change Not Climate Change*«, ki ga pogosto slišimo iz ust zagovornikov GND?

Namen članka ni postavitev alternativnega, »pravega« GND ali dokončna zavrnitev kateregakoli od treh obravnavanih predlogov, temveč obravnava nekaterih njihovih protislovij in s tem postavitev izhodišč, po katerih se bomo lahko ravnali tudi v prihodnje, ko bodo v javno razpravo prihajale vedno nove okoljske politike, okitene z retoriko GND. To je tudi razlog, da

2 Na tem mestu velja omeniti, da se z drugimi progresivnimi in antikapitalističnimi pristopi k razumevanju in reševanju podnebne krize, kot so odrast, geoinženiring in socialna ekologija, ne bom ukvarjal, razen posredno, ko tvorijo izhodišče kritik GND. Za več glej D'Alisa idr., 2109; Burton in Sommerville, 2019; Bastani, 2019; Light, 1998; Horvath, 2019.

obravnavam EGD, ki ga je predlagala Evropska komisija. Čeprav ne ustreza zgornji definiciji GND, pa zelo očitno jaha na sentimentu GND. Poleg tega gre za predlog, s katerim bo podnebno gibanje v Sloveniji v prihodnje najbolj neposredno soočeno, zato je ključno, da na takšne polukrepe in posku-
*se greenwashinga*³ zna odgovoriti.

Green New Deal kot cilj in metoda ameriških demokratičnih socialistov

Februarja 2019 sta kongresnica Alexandria Ocasio-Cortez in senator Ed Markey predstavila nezavezujočo resolucijo o GND (Ocasio-Cortez, 2019). Čeprav jo je republikanska večina v senatu kmalu zavrnila, je resolucija požela veliko odobravanja in konkretno premaknila polje razprave o okoljski krizi v ameriški javnosti. Sklicujoč se na poročila IPCC, resolucija od zvezne vlade zahteva dramatično zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov, zagotovitev več milijonov dobro plačanih delovnih mest, vsem dostopno zdravstvo, čist zrak, vodo in zdravo hrano kot osnovne človekove pravice ter končanje vseh oblik zatiranja. Da bi dosegli te cilje, GND predvideva desetletno mobilizacijo za zmanjšanje ogljikovih izpustov, v okviru katere bi ZDA prešle na električno energijo, pridobljeno izključno iz obnovljivih virov, digitalizirale električno omrežje, energetske obnovile vse stavbe ter posodobile transportni sistem z investicijami v električne avtomobile in hitre vlake. Zavaljo zagotavljanja družbene pravičnosti mora zvezna vlada te ukrepe pospremiti z vlaganjem v izobraževanje in ekonomski razvoj skupnosti, ki bodo zaradi razogljčenja najbolj prizadete. ZDA naj obenem prek mednarodne izmenjave tehnologij in znanja ter finančne pomoči drugim državam postanejo vodilni globalni zagovornik GND. Vse to naj poteka v sodelovanju in partnerstvu z najbolj ranljivimi skupnostmi, sindikati, delavskimi zadrugami, civilno družbo in podjetji.

Če se resolucija GND morda res bere kot seznam želja, pa je GND, ki ga zagovarja Bernie Sanders, precej bolj agresiven in konkreten glede načinov doseganja ciljev (Sanders, 2019). Predvideva popolno razogljčenje prometa in energetskega sistema do leta 2030 ter popolno razogljčenje celotnega gospodarstva do leta 2050. Obenem poimenuje glavnega krivca

3 Greenwashing je največkrat definiran kot praksa podjetij ali vlad, kjer prihaja do razkoraka med simbolnim in dejanskim, in sicer tako, da vodstvo podjetja ali države pod pritiskom delničarjev, javnosti ali volivcev »govori zeleno«, obenem pa si v praksi ne prizadeva za doseganje svojih deklariranih zelenih ciljev ali celo vodi »rjavo politiko« (Siano idr., 2017).

in nasprotnika – fosilno industrijo, ki v prvi resoluciji GND ni omenjena niti z besedo. Sanders zahteva ne le ugašanje fosilne industrije, pač pa tudi kazenski pregon vodilnih v podjetjih, ki zavirajo opuščanje fosilnih goriv. Obenem GND ne namerava izkoristiti za postavitev ZDA na moralizirajoče čelo sveta, saj se je v preteklosti pokazalo, da so ZDA mednarodna prizadevanja za boj proti okoljski krizi, kakorkoli skromna že so bila, kvečjemu zavirale. Odrekanje agresivni hegemonski vlogi je razvidno tudi iz napovedanega financiranja GND, ki bo poleg dodatnega obdavčenja bogatih v veliki meri izpeljan na račun manjših vlaganj v ameriško vojsko – samo po sebi najbolj onesnažujočo institucijo na svetu.

Obe verziji ameriškega GND torej ciljata na omejitev globalnega segrevanja na 1,5 °C glede na predindustrijsko dobo. Letvica je postavljena v skladu z opozorili IPCC in Pariškim podnebnim dogovorom (*zaveza držav je 2 °C, prizadevale pa si bodo za 1,5 °C*), ki imata vsako segrevanje nad omenjeno temperaturo za nevarno. Ne da bi se izgubljali v črnogledih distopijah o okoljski apokalipsi (glej Wallace-Wells, 2019; Scranton, 2015), ki jih porajajo sovražni odzivi vladajočih razredov in kapitala, ko je prednje postavljen tak ali drugačen GND, velja opozoriti na okoljske posledice najboljšega možnega izida. Čeprav so politike, ki jih zahtevajo GND, radikalne, bi tudi doseganje deklariranega cilja za mnoge pomenilo katastrofo. Že v letu 2019, drugem najtoplejšem do zdaj in 1,1 °C toplejšem glede na predindustrijsko dobo (WMO, 2020), smo soočeni z vse številčnejšimi in vse bolj uničujočimi okoljskimi katastrofami. Za 1,5 °C toplejše ozračje torej ni »sprejemljivo segrevanje«, temveč pomeni smrtno obsodbo za številne staroselske skupnosti in nizko ležeča otočja ter nebroj ekosistemov.

Zato je še toliko pomembneje, da GND vsebuje celovito in konsistentno vizijo. Po eni strani sta podnebno segrevanje in kopičenje ogljikovih izpuštev razumljena kot le najurgentnejša indikatorja okoljske krize, ki vključuje tudi množično izumrtje živalskih in rastlinskih vrst, onesnaženje voda, zasičenost s plastičnimi delci, sistematično izčrpavanje rodovitne zemlje, množično umiranje žuželk, sesutje ekosistemov in še bi lahko naštevali. Po drugi strani pa GND kot ponujen odgovor na to krizo ne pomeni le lepljenja socialnih ukrepov na načrt za prehod na čiste vire energije. GND izhaja iz razumevanja, da so vse manjša moč delavstva, astronomska neenakost, patriarhat, rasizem in preteči klimatski kaos vsi del istega sistema. Scenarij o uspešni uresničitvi GND tako združuje znanstveni realizem ter pozitivne politične in tehnološke spremembe. To pomeni odmik od prevladujočega trenda, kjer naletimo na zgodbe, izolirane v eno od treh kategorij: katastrofične napovedi okoljskih

znanstvenikov, zložena in navdihujoča poročila o obetavnih tehnoloških prebojih ali proslavljanje malih aktivističnih zmag (Aronoff idr, 2019).⁴

Politično strategijo v ožjem pomenu je sicer bolj kot v obeh predlogih GND mogoče analizirati na podlagi razprav, ki sta jih sprožila na ameriški levici. Te so tudi posledica dejstva, da je ameriško okoljsko gibanje po desetletjih pravičniških protestov in deklarirane »apolitičnosti« z GND vstopilo na področje institucionalne politike in igre moči. Nasprotnik ni več le kapitalizem v vsej svoji abstraktnosti (in s tem praktični nepremagljivosti), ampak je gibanje postavljeno pred konkretne politične odločitve in – kot še nikoli prej – možnost zmage (Goodrich, 2019). Najbolj eksplicitno in hkrati GND naklonjeno se z ovirami, ki stojijo na poti uresničitve radikalnega GND, spopadejo avtorji iz orbite stranke Ameriški demokratični socialisti (*Democratic Socialists of America*) (Aronoff idr., 2019), katere članici sta tudi Alexandria Ocasio-Cortez in Naomi Klein (2019), ki je GND med drugim zagovarjala v okviru Sandersove kampanje. V nadaljevanju bomo tako ameriški različici GND obravnavali skupaj, saj ne glede na posamezne zgoraj omenjene razlike obe temeljita na podobnih predpostavkah ter odpirata enaka širša vprašanja in premisleke.

GND in ekonomski nacionalizem

Prvo levičarsko kritiko ameriških predlogov GND bi lahko zaobjeli s konceptom ekonomskega nacionalizma. Kot pravi eden od kritikov, se lahko GND, ki je sprejet v imenu postavljanja ZDA na čelo sveta in pri katerem se beleženje ogljikovih izpustov konča na državni meji, kaj hitro sprevrže v »zeleno socialno demokracijo doma, obdano z militariziranimi kopenskimi in morskimi mejami, za katerimi poteka prisvajanje surovin za domačo *clean-tech* industrijo« (Ajl, 2018; glej tudi Kolinjivadi, 2019). Poleg tega osredinjanje na prehod na brezogljicne vire električne energije spregleda zelo verjetno povečano potrebo po rudarjenju mineralov, kot so litij, kobalt in nikelj, kar bo vodilo v povečano intenzivnost akumulacije z razlaščanjem in onesnaževanja (Riofrancos, 2019).

Delen odgovor na to se skriva v celovitem pristopu, na katerem temelji GND. Če sta prihodnost kopica električnih avtomobilov s po enim potnikom in nenehno rastoča poraba energije, bo potreba po mineralih namreč

4 GND je tako razumljen kot oblika oziroma nastavek za »*resoration story*«, pozitivno nabito zgodbo o spremembi, iz katere naj se po Georgeu Monbiotu napaja in krepi gibanje za ekosocialne spremembe (Monbiot, 2017).

precej večja kot v primeru uveljavitve GND, ki predvideva široko floto javnega elektrificiranega prevoza, tako vlakov kot avtobusov, ter zmanjšanje porabe energije na ravni države. Drugi del odgovora pa se skriva v dveh temeljnih načelih radikalnejšega krila zagovornikov GND. Prvo je internacionalizem oziroma delavska solidarnost vzdolž verig vrednosti,⁵ ki naj bi jo spodbujali tako z rahljanjem pravic, povezanih z intelektualno lastnino okoli »čistih tehnologij«, ter vključitvijo visokih delavskih in okoljskih standardov v trgovinske sporazume kot tudi od spodaj – v obliki solidarnostnih stavk in političnega pritiska. Drugo načelo pa je vztrajanje pri demokratičnem odločanju vpletenih skupnosti o produkciji, distribuciji in porabi energije. V končni fazi (ki pa ne sme biti zelo oddaljena) GND nikakor ne sme biti omejen le na ZDA – pa naj bodo te še tako velik onesnaževalec –, saj je uspešna preprečitev najhujših scenarijev okoljskega kolapsa odvisna od vpeljave globalnega GND v izvedbi koalicije levičarskih vlad velikega števila držav (Aronoff idr., 2019: 4. pogl.).

Čeprav se očitki o »nacionalističnem« značaju GND običajno nanašajo na nevarnost (še intenzivnejšega) neokolonializma, pa osredinjanje na nacionalno državo skriva še eno zagonetko, ki je zaklinjanje h krepitvi delavske solidarnosti ter povezovanju med okoljskimi gibanji na Jugu in Severu ne razreši. V svetu, kjer je politična suverenost formalno domena nacionalnih držav, se predlogi GND ne vprašajo o izvrševanju (in kaznovanju neizvrševanja) zavez, sprejetih v okviru globalnega GND. Ali, kot je vprašanje nekoliko neposrečeno zastavil neki zgodovinar: »Kdo bo zeleni policist za globalni GND?« (Slobodian, 2020). Interese kapitala nasproti državam in njihovim zakonodajam, ki ogrožajo dobičke ali lastninske pravice, uspešno ščitijo Svetovna trgovinska organizacija (WTO) in različni mehanizmi za reševanje sporov, kot je znameniti Mehanizem za reševanje sporov med vlagateljem in državo (*Investor-state dispute settlement* – ISDS). Ti so vključeni v številne prostotrgovinske sporazume in vlagateljem, največkrat multinacionalkam, omogočajo, da na posebnih mednarodnih sodiščih tožijo države zaradi nove zakonodaje – tudi okoljske –, ki ogroža vlagateljeve predvidene dobičke (Keller, 2019; Umanotera, 2014).

Razen precej ohlapnega »povezovanja progresivnih vlad« predlagatelji GND ne predlagajo medvladnih in potencialno nadnacionalnih institucij. Si je mogoče zamisliti in ali si je vredno prizadevati za »zeleni WTO«, ki bi mehanizme za reševanje sporov uporabljal za kaznovanje držav, ki se ne držijo okoljskih zavez? Če da, kako obenem preprečiti, da to ne bi pomenilo le »pozelenitve« obstoječih razmerij moči, to je zahodnega imperializma in

⁵ Na temo vrednostnih verig glej nedavno izdani pregledni zbornik (Podvršič in Breznik, 2019).

premoči interesov kapitala nad prenekatero državo in demokratično izraženo voljo? To so vprašanja, ki si jih okoljsko gibanje mora zastavljati, saj je vprašanje suverenosti ključno politično vprašanje, sploh če je naš cilj radikalna transformacija socio-političnega sistema (Wainwright in Mann, 2018). Obenem ni nič nenavadnega, da se avtorji najbolj poglobljene razprave o GND (Aronoff idr., 2019) ne dotaknejo desetletja trajajočih medvladnih podnebnih pogajanj, ki so prinesla Pariški podnebni sporazum. Njihov rezultat je namreč smešno uboren in se s svojo skromnostjo bolj slabo vključuje v velikopotezne načrte avtorjev o spremembi namembnosti državnega aparata ter preurejanju lastninskih razmerij (Slobodian, 2020).

GND, razredni boj in kapitalizem

Zagovorniki GND za svojega glavnega nasprotnika definirajo fosilni kapital.⁶ Ostra konfrontacija z njim je neizbežna in edini javni interes, ki mu fosilni kapital lahko služi, je njegova evtanazija. Zato tudi predlog, da takoj po prepovedi iskanja novih nahajališč fosilnih goriv in s tem zmanjšanju vrednosti podjetij država odkupi večinski delež in čim hitreje ugasne proizvodnjo (Aronoff, 2019: loc. 694). Delavcem, ki bodo zaradi tega ostali brez služb, GND obljublja pravično tranzicijo v obliki zagotovljenih zelenih služb (*green job guarantee*). Ob tem na novo definira zelena delovna mesta, ne le tista, ki bodo nastala z izgradnjo infrastrukture za brezogljeno in nizkoenergetsko prihodnost, ampak tudi tista, ki imajo že danes nizek ogljični odtis. Zelena delovna mesta so tudi delovna mesta v izobraževanju, skrbstvu in zdravstvu. Boj za boljše delovne pogoje v teh sektorjih in s tem boljše ter vsem dostopne storitve ne pomeni le širitve nizkoogljivega segmenta gospodarstva, ampak tudi redefinira javno dobro in je tako integralni del GND (Bhattacharya, 2019). Poleg tega so učitelji/ce in bolničarji/ke najbolj militanten del ameriškega delavstva, ki obenem najglasneje zagovarja ukrepanje proti podnebnim spremembam. Položaj v drugih panogah, sploh tistih, ki se jih GND najbolj tiče – transportni, gradbeni in ekstraktivistični –, ni tako obeta-ven. Predlagatelji GND se tega zavedajo, a v delavstvo in gradnjo širokega, večrasnega demokratičnega gibanja od spodaj polagajo večino svojih upov (Aronoff idr., 2019: 2. pogl.). Delavcev je namreč (mnogo) več kot njihovih nasprotnikov, poleg tega pa njihov strateški položaj na delovnih mestih ponuja vzvod za doseganje političnih ciljev s stavkami (Huber, 2019).

Poudarek na delavstvu kot glavnem motorju sprememb iz GND še ne dela revolucionarnega programa. To pogosto izpostavijo kritiki na levici, ki

6 Za socialno zgodovino fosilnega kapitala in njegovo vlogo v razvoju kapitalizma glej Malm 2016.

z razorožujočim pesimizmom razglašajo nujnost revolucije, če naj preprečimo popoln okoljski kolaps, in hkrati – glede na nizko delavsko organiziranost – njeno neverjetnost. Zagovorniki GND se po njihovem namreč slepijo, če mislijo, da sta mogoča prevzem državnega aparata in njegova uporaba v lastno (delavsko, zeleno) korist, ter da bi kapital kaj takega, kot je GND, kdaj dovolil (Bernes, 2019). A ti odgovarjajo s svojo analizo, ki ne v državi ne v kapitalu ne vidi enotnega akterja. Ta je namreč heterogen, sestavljen iz sektorjev in kapitalistov, ki so drug drugemu konkurenca na trgu, komolčijo pa se tudi za vpliv nad državnim aparatom ter s tem za blagoslov v obliki naklonjenih politik in legitimnosti. Ta notranja deljenost odpira prostor za strateške posege ljudske moči od spodaj, s strani delavskega razreda, ki pa je tudi sam fragmentiran ter se vedno znova vzpostavlja in krepi ravno v takšnih političnih bojih (Riofrancos, 2019). Iz te analize izhaja, da lahko zagovorniki GND v svojih prizadevanjih računajo na vsaj delno naklonjenost dela kapitalističnega razreda. Za asistenta pri evtanaziji fosilnega kapitala se lahko ponudi tudi kapital za vetrnimi turbinami – ne, ker bi okoljsko osveščena mladina kaj premaknila v njegovem črnem srcu, ampak ker si od zelenega prehoda obeta to, za kar obstaja, dobiček.

Tako smo se približali zadnji točki razprave o ameriški verziji GND, vprašanju »sistema«. Kot rečeno, zagovor GND ni zagovor revolucije in tudi njegova dosledna in optimalna uresničitev ne bi prinesla nekapitalistične družbene ureditve. A zagovorniki kljub temu jasno prepoznavajo preseganje kapitalizma kot neobhoden pogoj prehoda v trajnostno ter okoljsko in socialno pravično družbo. Kapitalizem je socialna formacija, organizirana okoli proizvodnje in porabe blaga, ki jo poganja imperativ nenehne širitve akumulacije presežne vrednosti z doseganjem pozitivnih donosov na investicije (Wainwright in Mann, 2018: loc. 1912). Predpostavke o neskončni rasti, na kateri temelji kapitalizem, planet ne more preživeti. Vsaka znana oblika kapitalizma je bila (in je) ekstraktivistična ter se je z energijo in Zemljinim bogastvom napajala na uničujoče in neobnovljive načine ter nato klecnila pred soočanjem z okoljsko škodo in onesnaževanjem (Battistoni in Britton-Purdy, 2020). Neskončna »zelena rast«, ki temelji na predpostavki o prelomu povezave med ekonomsko rastjo in izkoriščanjem surovin (tako imenovani »*decoupling*«), je zato fantazija (Dale, 2015; Burton in Sommerville, 2019; Beuret, 2019). Že res, posamezni kapitalisti lahko sprejemajo okoljske zaveze, a kapitalisti kot razred lahko naravo obravnavajo le kot skladišče surovin (Wainwright in Mann, 2018: loc. 1924).

Kljub tem jasnim stališčem pa je pristop zagovornikov GND ambivalenten. Upov ne polagajo v možnost zelene rasti, hkrati pa tudi niso zagovorniki odrasti. Širše gledano je ta razpetost med kritiko kapitalizma na eni in

obljubami o pomoči države pri reševanju kapitalizma pred njim samim na drugi strani tudi siceršnja značilnost socialne demokracije (Dale, 2019; Mann 2017). Kritiki GND v tej dvojnosti vidijo hinavščino, ki je v plan GND zapisala za vsakogar nekaj (Bernes, 2019). Poleg tega GND daje zelo majhen poudarek na zmanjševanje potrošnje. Zagovorniki sicer radi poudarijo, da bi ogljike izpuste lahko zmanjšali za tretjino, če bi desetina najbogatejših Zemljanov svojo potrošnjo znižala na raven povprečnega Evropejca (Aronoff idr., 2019: 355). A običajnemu Američanu zagovorniki GND obljubljajo, da mu potrošniških navad in življenjskega stila ne bo treba spremeniti (Beuret, 2019).

En odgovor zagovornikov je, da je GND dejansko politični program, ki se v svoji razdelanosti in premisleku o kratkoročnih kompromisih ne more primerjati z ničemer, kar je prišlo izpod peresa zagovornikov odrasti. Zagovorniki GND, nekateri bolj odločno, drugi manj, zato trdijo, da zeleno varčevanje (*»green austerity«*), ki je bolj kot ne eksplicitno predpostavljeno v vizijah odrasti, nima možnosti za široko ljudsko podporo, ki bo potrebna, če naj bo GND udejanjen (Pollin, 2018; Aronoff idr., 2019; Huber, 2019). Hkrati se zavedajo, da bosta prehod s fosilnih goriv in izgradnja bolj trajnostnega sistema zahtevala veliko investicij in s tem zelo verjetno tudi rast bruto družbenega proizvoda. Njihovo stališče tako je, da na kratki rok potrebujemo »zadnji stimulus« zelene rasti. Ta naj zgradi infrastrukturo javnega razkošja – vsem dostopno mrežo javnega prometa, galerij, športnih objektov in parkov – kot alternativo okoljsko nevzdržnemu kopičenju tega luksuza v izbranih zasebnih rokah. Ko bo tako postavljen nov politično-ekonomski model, sledita »prelom s kapitalom« in ustalitev v družbi brez rasti (Aronoff idr., 2019: loc. 407). Zadnji cikel rasti, ki naj konča vso rast, torej.

GND torej ni revolucionaren na prvo žogo, a vsaj njegovi radikalni zagovorniki si obetajo, da bo pognal serijo tako imenovanih nereformističnih reform (Gorz, 1967), ki kljub svoji navidezni postopnosti in delnosti, gledano v celoti, postavljajo temelje in sprožajo dinamike, ki se bodo izkazale za sistemsko transformativne. S tega stališča GND tudi ni le cilj sam po sebi. Radikalni zagovorniki GND verjamejo, da okoljske krize ni vredno reševati le same po sebi, pač pa je lahko teren za kolektivno izgradnjo nečesa novega, družbeno pravičnega sistema (Klein, 2019, 7) – demokratičnega socializma po ameriško oziroma socialne demokracije po domače. GND in njegovo nenehno nihanje med sklicevanjem na znanstveni konsenz, da je ukrepanje nujno, ter hkratno priznavanje, da je večino nujnega v trenutnem sistemu »politično nemogoče« izpeljati, tako lahko beremo kot »strateški utopizem« (Davis, 2010), ki odpira nov teren politike (Riofrancos, 2019). GND je tako hkrati metoda in cilj ameriških demokratičnih socialistov.

Zeleni dogovor kot evropska in nič kaj nova strategija za rast

Nova predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen je »Evropski zeleni dogovor« (EGD) decembra lani ob pompoznem razkritju časovnice za njegovo vpeljavo zaradi ambicioznosti označila za evropski moment »človeka na Luni« (von der Leyen, 2019). Čeprav se tudi tu skriva referenca na ZDA, je pomenljivo, da je besedico »novi« v imenu zamenjala beseda »Evropski«. EGD se tako ne sklicuje neposredno na dediščino originalnega New Deala, a obenem referenca ostaja dovolj razumljiva, da se načrt avtomatično (in ne glede na vsebino) vpisuje v val bolj ali manj radikalnih načrtov GND za spopadanje z okoljsko in socialno krizo, ki je zajelo politične imaginarije po vsem svetu.

A evropska verzija pade že na prvem preizkusu. Osnovna predpostavka GND je namreč ta, da mora biti reševanje okoljske in socialne krize neločljivo povezano. EGD kakršnokoli povezavo med tema krizama popolnoma prelomi, saj sredstva za financiranje ukrepov za reševanje okoljske krize ne prihajajo iz komplementarnih politik za zmanjševanje neenakosti, kot bi bila na primer višja obdavčitev bogatih in onesnažujočega kapitala. EGD je tako prej kot celovit in integriran načrt vsota različnih projektov – EGD kot podnebni, socialni, ekonomski, evropski in mednarodni projekt –, ki so bolj ali manj uspešno zvedeni na skupni zeleni imenovalc (Gaventa, 2019).

EGD pa je obenem tudi okvir, v katerem bodo v prihodnjih letih potekale politične bitke za (vsaj delno) reševanje okoljske krize na evropski ravni, zato je pomembno, da razumemo, kaj prinaša, in – tako kot v primeru GND – spoznamo nekaj političnih predpostavk, na katerih temelji. Kot kontrast in bolj progresivna alternativa bo v dialogu z EGD predstavljena še ena različica GND – Načrt za evropski pravični prehod (NEPP). Na pobudo gibanja Diem25 ga je pripravila koalicija Green New Deal for Europe (2019), ki jo sestavlja še nekaj pretežno britanskih *think-tankov* in gibanj.⁷ Tako kot EGD si za politični teren vzame Evropsko unijo, le da je v predlaganih politikah precej konkretnější kot EGD, ki je, kot bomo videli, zaenkrat predvsem »izjava o nameri«, podkrepljena s časovnico šele prihajajočih dejanskih politik in strategij.

Že v Parizu leta 2016 se je EU zavezala k 40-odstotnemu zmanjšanju toplogrednih izpustov do leta 2030 glede na leto 1990. Ob koncu leta 2018

⁷ Kot je bilo rečeno v uvodu, na tem mestu NEPP, ki je sicer zelo obsežen in vsebuje predloge 85 politik, ne bomo globlje analizirali; uporabljen bo le za ilustracijo progresivnejših možnosti evropskega reševanja okoljske krize, torej kot ambicioznejša protiutež EGD.

so bili izpusti 23,2 % nižji kot leta 1990, a njihovo zmanjševanje je tri leta pred tem stagniralo. Že obstoječe in vse napovedane politike zmanjševanja izpustov v državah članicah bi do leta 2030 izpuste zmanjšale za 36 %. Cilji, ki si jih je Evropska Komisija (2019) zastavila v EGD – postati ogljično nevtralna (ne pa tudi brezogljikna) družba do leta 2050 in premik letvice za leto 2030 na 55 % –, so zato dobrodošli. A cilji, ki so hitro pristali na naslovnica, so podkrepjeni z nezadostnimi in ohlapno definiranimi ukrepi (European Environmental Bureau, 2020).

EGD predvideva razširitev sistema za trgovanje z izpusti in vključitev novih sektorjev, na primer pomorski in (tovorni) zračni promet ter potencialno tudi cestni promet. Da bi preprečili selitev umazane proizvodnje v države, ki jih novi ukrepi ne bodo pokrili (tako imenovani *carbon leakage*), je predvidena tudi nekakšna okoljska carinska dajatev, ki naj bi najprej veljala za posamezne sektorje in bo pozneje razširjena (Zachmann in McWilliams, 2020). Sledila bo nova evropska industrijska strategija, ki bo poudarjala krožno gospodarstvo in povečanje recikliranja ter strategijo za »trajnostno in pametno« mobilnost, ki ima za cilj 90-odstotno zmanjšanje izpustov iz prometa do leta 2050. V zvezi s kmetijstvom bo predstavljena strategija trajnostne proizvodnje hrane »od kmetije do vilic«, ki bo ciljala tudi na zmanjšanje uporabe pesticidov in gnojil. Vključeni sta tudi strategija o biodiverziteti in strategija o pogozdovanju. Prihodnje leto pa sledi še akcijski načrt za ukrepe proti onesnaževanju prsti, zraka in voda.

Mesec dni po objavi želene vsebine EGD je Evropska komisija (2020) razkrila načrte o financiranju svojega »vesoljskega« podviga, ki naj bi bil v naslednjem desetletju, reci in piši, deležen bilijona (tisoč milijard) evrov investicij. Približno polovica, 503 milijarde, naj bi prišla iz evropskega proračuna, v katerem se bo delež, namenjen podnebnim in okoljskim postavkam, povečal s petine na četrtno vseh sredstev. To naj bi sprožilo dodatnih 114 milijard sofinanciranja s strani držav članic. Drugi večji del, 279 milijard evrov javnih in zasebnih investicij, naj bi bil zagotovljen prek tako imenovanega Junckerjevega investicijskega načrta, v okviru katerega Evropska investicijska banka (EIB) in druge podobne ustanove z bančnim poroštvom zmanjšajo tveganost naložbe. Dodatnih 25 milijard evrov si Evropska komisija obeta tudi na račun sheme za trgovanje z ogljikovimi izpusti, 7,5 milijarde »svežega denarja« (skupno pa 100 milijard) iz evropskega proračuna pa bo namenjenih za Mehanizem za pravični prehod.

Ne da bi se preveč spuščali v podrobnosti zapletene sheme financiranja, velja opozoriti na nekaj stvari. Kar se tiče 500 milijard iz evropskega proračuna, ni mogoče vseh šteti za »zapolnjevanje investicijske vrzeli«, saj ne gre le za investicije – vključene so recimo tudi nekatere kmetijske subvencije

in sredstva za raziskave. To še dodatno potrjuje potrebo po spremembi metodologije, s katero Evropska komisija beleži, kateri proračunski izdatki prispevajo k podnebnim ciljem, saj se sicer lahko ponaša z visokimi številkami, ki pa nimajo velikega učinka na okolje. Podobna pretveza je bila uporabljena pri vštetju in s tem »pozelenitvi« že načrtovanih sredstev iz Junckerjevega načrta. Obenem je tudi EIB pred kratkim napovedala, da bo v večji meri – z EGD ali brez njega – podpirala s podnebjem povezane investicije. Dvomimo lahko tudi o načrtovanem izplenu iz trgovanja z ogljikovimi izpusti, saj je odvisen od njihove cene, katere povišanja pa EGD ne predvideva (za več glej Claeys in Tagliapietra, 2020a).

A tudi če gre vse po bilijonskem načrtu Evropske komisije in bodo investicije privabljene ter sredstva »mobilizirana«, to ne bo zadostovalo za doseganje zastavljenih ciljev. Komisija sama ugotavlja, da za doseganje trenutno zavezujočih, to je pariških ciljev 40-odstotnega zmanjšanja izpustov toplogrednih plinov obstaja 260 milijard evrov težka vsakoletna investicijska vrzel. Z EGD komisija ta cilj še zvišuje, zato je smiselno predpostavljati, da je vrzel bližje 300 milijardam vsako leto v naslednjih desetih letih. Če komisiji torej uspe »mobilizirati« bilijon v naslednjih desetih letih, to pomeni le 100 milijard na leto, kar je le tretjina potrebnih sredstev. Poleg tega smo pokazali, da tega bilijona ne moremo v celoti šteti za zapolnjevanje vrzeli. Omenjenih 300 milijard vsako leto se hkrati nanaša le na doseganje ciljev glede toplogrednih plinov, financiranje ostalih zgoraj opisanih načrtov, kot so pogozdovanje, ohranjanje biodiverzitete in podobno, pa zahteva še več denarja. Predvideno financiranje EGD torej kljub lepo zvenečim številkam še zdaleč ne zadostuje za doseganje lastnih ciljev.

EGD in politična inercija

EGD je v primerjavi z ameriškimi verzijami GND precej bolj skop, kar se tiče eksplicitne politične strategije, prav tako se o predlogu še ni razvila tako obsežna razprava. A nekaj političnih predpostavk, na katerih temelji, in težav, ki jih zaradi tega (namerno?) spregleda, je kljub temu mogoče izpostaviti. Kot rečeno, izhodišče EGD ni, da smo soočeni z okoljsko in socialno krizo, temveč kot problem, ki ga domnevno rešuje, vidi predvsem okoljsko (če ne celo samo podnebno) krizo. To ima najmanj dve posledici.

Prvič, financiranje EGD sledi varčevalnemu (*austerity*) modelu. Za Evropsko unijo se je kriza evroobmočja iz leta 2011/2012, ki je bila po uradnem razumevanju predvsem posledica fiskalne razsipnosti in »življenja prek

svojih zmožnosti«, končala. Zdaj je naloga držav, da ponovitev takšne krize preprečijo z zasledovanjem uravnoteženih proračunov in upoštevanjem fiskalnih pravil, ki so jih nekatere države, tudi Slovenija, celo zapisale v ustavo. Reševanje okoljske krize tako ne le, da ni povezano s hkratnim reševanjem socialne krize in odpravljanjem uničujočih posledic varčevanja, pač pa mora biti celo podrejeno pravilom o fiskalni vzdržnosti. Financiranje EGD je tako ločeno od kakršnihkoli globljih razmislekov o socialni pravičnosti, se ne poslužuje nobene inovativne metode, ki bi bila dorasla velikosti problema, in ne uporablja nobenih orodij monetarne politike. Še več, delno zanašanje na spodbujanje zasebnih investicij s ponujanjem bančnih poroštev EIB in drugih javnih bank pomeni, da države prevzemajo tveganja, dobiček pa ostane zasebnim vlagateljem (EuroMemo, 2020).

Na drugi strani NEPP predvideva 5 bilijonov, to je za pet EGD težko finančno shemo, ki bi bila v celoti financirana z izdajo zelenih obveznic.⁸ Te bi izdala EIB, stabilno ceno pa bi s programom odkupovanja zagotavljala Evropska centralna banka. S kupovanjem obveznic in s tem financiranjem NEPP bi javni in zasebni vlagatelji imeli širok dostop do varnih naložb. Z izdajo obveznic se NEPP izogne tudi nekaterim političnim problemom. Države članice EU bi kot lastnice EIB dobile proporcionalni delež izkupička od prodaje obveznic in tako povečale količino javnih sredstev, ne da bi prekršile fiskalna pravila. Izdaja obveznic tako pomeni več javnih sredstev, ne da bi morali za to uvesti nove davke na evropski ravni, ki bi zahtevali pogajanja (in soglasje držav članic) o spremembi evropskih pogodb.

Tudi v kontekstu EGD je že bilo govora o zelenih obveznicah in preobrazbi EIB v »podnebno banko«. S proaktivnejšim delovanjem na področju podnebnih sprememb se (zelo sramežljivo) spogleduje tudi direktorica ECB Christine Lagarde (Euractiv, 2020a). Glasni so tudi predlogi o rahljanju omejitev glede državne pomoči zelenim investicijam in blažitvi fiskalnih pravil, in sicer tako, da bi bilo dovoljeno zadolževanje države za namene financiranja ukrepov za reševanje okoljske krize. Poleg spremembe pravil na evropski ravni bi to zahtevalo spremembo nekaterih ustav – tudi slovenske – in v njih zapisanega fiskalnega pravila. A še večja težava pri uresničitvi teh pobud je ostro nasprotovanje Nemčije in preostalih »fiskalno striktnih« severnoevropskih držav (Claeys in Tagliapietra, 2020b). Nemška vlada oziroma njeni visoki predstavniki so tako že odločno nastopili proti rahljanju fiskalnih pravil ter večji vlogi tako EIB kot ECB (Financial Times, 2019).

Stroga stališča o fiskalni uravnoteženosti je sicer nekoliko omehčala kriza, povezana s pandemijo koronavirusa. Nemčija je tako v pandemiji paraliza-

8 Predlog temelji na hipotezi, da lahko javne banke natisnejo tako rekoč neomejeno količino denarja, ki jo zagovarja moderna monetarna teorija (glej Zwitter in Krizmanič, 2019).

rana podjetja podprla s krepko javnofinančno injekcijo, zaradi katere bo letos prekršila svoja pravila o fiskalni vzdržnosti. Podobno velja za preostale evropske države, ki jim je Evropska komisija obenem prišla naproti z začasnim rahljanjem sicer zelo strogih pravil o državni pomoči. Komisija tako dovoljuje sicer kaznovano državno pomoč, a le, če gre za reševanje v pandemiji prizadetih podjetij. Za odobritev tovrstne pomoči komisija zaenkrat ne postavlja nikakršnih zelenih pogojev, čeprav bi tako lahko močno prispevala k ciljem EGD (Euractiv, 2020d).

A pandemija je hkrati močno zamaknila načrte Evropske komisije glede priprave in sprejemanja politik, ki tvorijo EGD (Euractiv, 2020c). Glave že dvigajo tudi desničarski politiki in industrijska združenja, ki v EGD vidijo nepotrebno obremenitev že tako pešajočega gospodarstva in lobirajo za njegovo opustitev ali razne izjeme (Giegold, 2020). Pandemija in z njo dejstvo, da so države za reševanje podjetij vendarle našle sredstva, ob katerih zeleni prehod ni več videti tako drag in nedosegljiv, prinašata mešane obete za EGD. Čeprav se zdi, da nekatere fiskalne omejitve glede financiranja zelenega prehoda padajo, pa tako države kot Evropska komisija interventne ukrepe strogo vežejo na izredno naravo pandemije in reševanje z njo neposredno povezanih težav. Kako zeleno bo pokrizno okrevanje, bo torej odvisno od političnih bojov, česar se že zavedajo industrijski lobiji ter skladno s tem tudi delujejo.

Druga posledica razumevanja EGD kot instrumenta za reševanje zgolj nekaterih okoljskih težav je zelo šibka socialna komponenta. Ta, kot rečeno, ni razumljena kot integralni del transformativne vizije, temveč je prej privesek, s katerim bo EGD po eni strani lažje »prodati« nekaterim skeptičnim vzhodnoevropskim državam in po drugi strani s poudarjanjem »pravičnega prehoda« preprečiti negativen odziv tistih, ki jih bo opustitev fosilnih goriv najbolj prizadela. Ali, kot temu rečejo v evropskih institucijah, francosko gibanje rumenih jopičev mora biti lekcija (Euractiv, 2020b).

Socialno stran EGD tvori Mehanizem za pravični prehod, ki mu je namenjenih razmeroma malo sredstev, kar je obratno sorazmerno s programi, ki naj bi jih iz njega financirali. Prek tega mehanizma naj bi se namreč napajali projekti za ekonomsko revitalizacijo, socialno podporo in obnovo degradiranih območij (Evropska komisija, 2020). Sredstva za vse te naloge ne zadostujejo, poleg tega pa so vnaprej porazdeljena med države. To utegne voditi v netransparentno in neučinkovito porabo, zato nekateri predlagajo financiranje na projektni osnovi (Cameron idr., 2020). Stereotipni poljski rudar si od Mehanizma za pravični prehod torej lahko obeta predvsem programe za prekvalificiranje v druge poklice in dodatno izobraževanje. Kot opozarja ekonomistka Daniela Gabor (2020), je zadnjih petnajst let

podobnih programov za prekvalificiranje v romunskih rudarskih regijah pokazalo, da so sredstva prej kot pomoč rudarjem lahek plen lokalnih elit, ki monopolizirajo trg prekvalifikacij in izobraževanj. Namesto ozelenitve evropskega gospodarstva tako lahko hitro postanejo subvencionirana oblika *greenwashinga*.

Možnost zlorab sicer ne more biti razlog za nasprotovanje dobronamer-nemu programu, a tudi če bo šlo vse po načrtih, v zvezi z EGD o podnebni pravičnosti ne moremo govoriti. Podfinancirani Mehanizem za pravični pre-hod se namreč nanaša le na najbolj neposredno prizadete zaradi prehoda s fosilnih goriv, ne naslavlja pa ostalih socialnih posledic okoljskih sprememb in boja proti njim. Poleg tega trenutno vsaj 50 milijonov ljudi v EU živi v energetske revščini, to je v nezadostno ogretyh bivališčih (Energy Poverty Observatory, 2020). EGD se s tako perečo problematiko v svojem socialnem segmentu ne ukvarja.

Pristop Evropske komisije je spet vredno postaviti ob bok NEPP. Ta si-tuacijo, s katero se sooča, definira kot trojno krizo. Ta je okoljska in eko-nomska, kar se odraža v naraščanju revščine, prekarnosti in brezdomstva. Je pa tudi kriza demokracije, saj so prebivalci celotne celine odtujeni od odločevalskega procesa, tako na lokalni ravni kot na ravni EU. Temu pri-meren je tudi odgovor, ki ga v NEPP sestavljajo trije stebri. Prvi je program zelenih javnih del, ki bo hkrati zagotovil dostojno delo in potrebno delovno silo za ukrepe, povezane z razogljčenjem in zaščito biodiverzitete. Drugi je oblikovanje »okoljske unije«, katere zakonodajna načela so nujnost hitrega delovanja, trajnostna naravnost in solidarnost. Tretji steber pa je vzpo-stavitev Komisije za podnebno pravičnost, mednarodnega posvetovalne-ga in raziskovalnega telesa, ki bo skrbelo za mednarodno, interseksional-no in medgeneracijsko pravičnost okoljskih ukrepov (Green New Deal for Europe, 2019). Obema načrtoma sicer umanjka razumevanje in vključitev neenakosti znotraj EU ter dinamik med centrom in periferijo (Lucchese in Pianta, 2020).

Tretji kritike vreden vidik EGD so njegove mednarodne razsežnosti. Evrop-ska komisija pripoznava, da okoljskih ambicij EGD ne more doseči EU sama, saj zahtevajo globalen in koordiniran napor. EGD zato obljublja, da bo EU svoj vpliv, znanje in finančne vire uporabila za spodbujanje multilateralnih prizadevanj istomislečih držav. A ta »zelena diplomacija« in napovedano pogojevanje sklepanja novih prostotrgovinskih sporazumov s spoštovan-jem dogovora iz Pariza morata iti po besedah Evropske komisije z roko v roki s povečevanjem konkurenčnosti na svetovnem trgu. EGD tudi ne sme ogroziti evropske varnosti (Evropska komisija, 2019). EGD je zato treba brati v širšem kontekstu usmeritev nove Evropske komisije.

EGD je sicer eden glavnih projektov Evropske komisije, a njena predsednica je ob nastopu funkcije svoj pristop poimenovala kot prvenstveno geopolitičen. Tako je na mestu vprašanje, kako jo bo deklarativna naklonjenost EGD multilateralizmu in zeleni diplomaciji odnesla, ko bo prišla v navzkrižje z evropskimi geopolitičnimi ambicijami v spreminjajočem se svetovnem redu. Zelena diplomacija razen »prizadevanj« in »spodbujanja partnerjev« ne vsebuje konkretnih ukrepov, zato lahko upravičeno pričakujemo, da bo v spopadu z geopolitičnimi prioritetami in potrebo po »ohranjanju varnosti dobavnih verig«, ki je omenjena tudi v EGD, potegnila kratko (EuroMemo, 2020).

Najučinkovitejše in najbolj zavezujoče orodje, ki ga ima EU kot velik trg, so prostotrgovinski sporazumi. Kot rečeno, so v EGD razumljeni predvsem kot način za zagotavljanje upoštevanja Pariškega sporazuma in ohlapno definirano širitev nekaterih evropskih okoljevarstvenih standardov. A Pariški sporazum so tudi brez pogojevanja Evropske unije že ratificirale takorekoč vse države sveta. Zato je bolj pomembno, česa v povezavi s prostotrgovinskimi sporazumi EGD ne omenja. Komisija pod vodstvom Ursule von der Leyen je zavezana »globoki in celoviti« prostotrgovinski agendi, ki jo EU zasleduje že skoraj petnajst let. V tem okviru EU morda res zahteva nekoliko višje okoljske standarde, a poglavja o trajnostnem razvoju v sporazumih ne vsebujejo zavezujočih mehanizmov za kaznovanje njihovega neupoštevanja (EuroMemo, 2020). Vsebujejo pa zelo močno zaščito pravic investorjev. Ta zaščita, ki jo zelo široko interpretirajo in uveljavljajo zasebna arbitražna sodišča, je visoka ne glede na to, ali gre za zelene ali zelo onesnažujoče investicije. Poleg tega so zaščiteni (in imajo torej možnost uporabe pravnih sredstev) le vlagatelji, medtem ko skupnosti, ki trpijo morebitne negativne vplive, take možnosti v okviru prostotrgovinskih sporazumov nimajo. Vse to bo zelo povečalo ceno zelenega prehoda in evtanazije številnih industrij, in to na račun plačevanja odškodnin kapitalu, ki je prispeval k poglobljanju okoljske krize (Schultz, 2019). EU sicer v nekaterih novejših prostotrgovinskih sporazumih uvaja Multilateralno investicijsko sodišče, javni nadomestek za arbitražna sodišča po sistemu ISDS, ki je pred leti povzročil množične proteste proti sprejetju trgovinskih sporazumov CETA in TTIP (Umanotera, 2014). A tudi ta novi mehanizem kljub javnemu značaju in verjetni večji transparentnosti ne ponuja odgovora na zgoraj omenjene kritike (Ghiotto in Echaide, 2019).

Pod črto lahko rečemo, da se za bombastičnimi cilji in razglašanjem ambicioznosti EGD skriva trhla in tudi po najboljšem scenariju nezadostna struktura financiranja. Predvideni ukrepi so nezadostni tako z okoljskega kot s socialnega vidika. A sprejemanje tako obsežnih politik na evropski ravni bo vedno polno protislovij in samo po sebi (brez sodelovanja nacionalnih in

lokalnih oblasti) nesposobno reševanja okoljske krize. Bolj kot pomanjkljivosti posameznih ukrepov je zato problematična necelovitost EGD v razmerju do ostalih politik Evropske unije, s čimer od znotraj spodjeda svojo lastno učinkovitost. EGD sicer obljublja vključevanje zelenega premisleka v vse politike, sprejete na evropski ravni. A ta premislek in »zavezo k upoštevanju« hitro povozijo drugi interesi.

Sočasno s sprejemanjem EGD si je Evropska komisija prizadevala za parlamentarno potrditev paketa spornih, z zemeljskim plinom povezanih infrastrukturnih projektov. Eden od njih je izgradnja ogromnega terminala za raztovarjanje utekočinjenega zemeljskega plina (LNG) na hrvaškem otoku Krk (Prtorić, 2020). Komisija s projekti hiti zato, da bi ujela še zadnji val financiranja s strani EIB, preden ta preneha s podpiranjem projektov, povezanih s fosilnimi gorivi (Gerebizza, 2020). Podobno dvolično v kontekstu EGD izpade še ena obljuba Evropske komisije ob nastopu mandata. Pri delovanju naj bi jo namreč vodilo načelo »one in, one out«, v skladu s katerim bo vsak nov predpis na evropski ravni, ki bo »obremenil« podjetja ali državljanje, sprejet le, če bo sočasno na istem področju ukinjena regulacija v enaki protivrednosti (Evropska komisija, 2019b). Tovrstni avtomatizem seveda preprečuje kakršnokoli velikopotezno reguliranje v okviru EGD, ki je nujno za doseganje njegovega cilja – temeljite socio-ekološke transformacije.

EGD – kdo in za koga?

Namesto sklepa odgovorimo še na vprašanje akterjev in sistema. EGD nagovarja »vse nas«, prebivalce Evropske unije, ki smo se skupaj znašli pred zgodovinskim izzivom. Zdaj se moramo skupaj – kot eden – z njim soočiti. EGD se torej sklicuje na moralo in nujnost, a glavni motivator za bolj ekološko delovanje ostaja dobiček. Akterji EGD – tako ukrepov kot virov financiranja – so predvsem podjetja in investitorji, ki v »zelenih investicijah« ne bodo primorani, pač pa nežno dregnjeni in privabljeni. Zelo tehnokratski in *top-down* pristop Evropske komisije bo dopolnjen s Konferenco o prihodnosti Evrope, serijo po EU potujočih razprav, v katerih bodo lahko državljani povedali svoje mnenje o vseh mogočih temah. Glede na pretekle izkušnje s podobnimi, zrežiranimi formati premoščanja »demokratskega deficita« EU od tovrstnih razprav ne gre pričakovati preveč. Glavna moč bo ostala v rokah nedemokratskih teles, kot so Evropska komisija, EIB in ECB, pa tudi demokratično nekoliko bolj odzivnih nacionalnih vlad. Velikih inovacij v smeri demokratizacije EU prek EGD torej ni.

Drugače je z NEPP, ki kljub prav tako tehnokratskemu nastanku v omejenem krogu akademikov temelji na močni podpori od spodaj – a obenem v keynezianski maniri računa na gentlemanski dogovor med voditelji držav in zastopniki kapitala (Petiffor, 2019). Da bi sploh prišel na mize evropskih institucij, predvideva, da ga najprej čim bolj zvesto posvoji rastoče evropsko okoljsko gibanje ter od evropskih in nacionalnih oblasti zahteva predvidene ukrepe. Tudi izvajanje NEPP je participatorno demokratično, saj predvideva oblikovanje številnih skupščin za okoljsko pravičnost, v katerih bi prebivalci sami odločali o vsebinah in oblikah projektov za zeleni prehod. Osnovna ideja o vključevanju čim širših množic v oblikovanje in izvajanje kakršnegakoli evropskega zelenega dogovora je nujnost široke demokratične podpore in predanosti političnemu projektu, če naj tako obsežno in daljnosežno družbeno (re)strukturiranje uspe.⁹

To je tudi možen odgovor okoljskega gibanja na nedemokratičnost EGD. Ob pomanjkanju formalnih sredstev pritiska na Evropsko komisijo so glavni način množični protesti in državljanska nepokorščina. Ne le, da bi to v postopek vključilo veliko več ljudi, pač pa je pritisk od spodaj tudi edini način, da Evropska komisija sprejme radikalnejše ukrepe. Kapital namreč na ukrepe v svojo škodo, kot bi bil na primer davek na izpuste, pristane le, če mu grozi še kaj hujšega (Battistoni in Britton-Purdy, 2020). A Evropska komisija tovrstnega konfliktnega branja situacije ne priznava. Podnebne spremembe namreč grozijo vsem nam in zato je tudi v interesu vseh nas, da ta problem skupaj rešimo. Če že obstajajo nasprotja med različnimi »deležniki«, jih lahko odpravimo z nekaj izravnalnimi ukrepi, na primer z Mehanizmom za pravični prehod. Ne obstajajo pa nepremostljiva in nepomirljiva nasprotja interesov med, recimo, razredi.

In tako pridemo do vprašanja sistema. Kot rečeno, je EGD pomenljivo izgubil besedico »novi«, kar kaže, da se Evropska komisija niti ne pretvarja, da jo zanimajo kakršnekoli spremembe sistema (Gabor, 2020). V skladu z večino mainstream odgovorov na okoljsko krizo (Wainwright in Mann, 2018) komisija kapitalizma tako ne razume kot problem, ampak kot odgovor. Omenja sicer (neizvedljivo) razdrtje povezave med gospodarsko rastjo in porabo surovin (*decoupling*), a EGD je za komisijo predvsem nova »strategija za rast, ki bo vračala več, kot vzame« (Evropska komisija, 2019). Razumi, kdor more. Jasno pa je, da EGD nima vizije nove, boljše družbe. Ravno nasprotno,

9 Tako EGD kot NEPP temeljita na prepričanju, da je smiselno vlagati napore v nadaljnjo evropsko (in tokrat bolj zeleno) integracijo. Nereflektirana vera v krepitev nadnacionalnega povezovanja, ki ga zaznamujejo nedemokratičnost, rasistično zapiranje mej in avtoritarni neoliberalizem (Bruff, 2014; Wigger, 2019), je velika slepa pega vseh pozivov za odločnejše posredovanje EU. Razprava o zelo verjetni usodnosti take strategije za širšo prihodnost levih alternativ žal presega okvire tega članka, a glej Lapavistas, 2018.

obljublja nekaj sprememb, ki so sicer drastične, a ne preveč moteče. Vse bo ostalo enako, le da bo malenkost boljše za okolje. Odsotnost vizije je tudi razlog, da EGD v takšni obliki ne more upati na široko podporo. Nasprotno je politična stava zagovornikov ameriškega GND ravno ta, da bo načrt s tem, ko bo pokazal, koliko lahko z njegovo uveljavitvijo pridobijo običajni državljani, dobil široko javno podporo. Ne le, da bo rešil strogo okoljske težave, zagotovil bo tudi boljša stanovanja, dostojne službe in večjo moč odločanja o lastnih življenjih. EGD izhaja iz predpostavke, da te stvari v EU niso težava (ali pa jih ne gre povezovati z EGD), in zato tudi ničesar ne obljublja.

Če GND torej odpira politično domišljijo, jo EGD zapira. In ravno v tem je morda največja vrednost GND. A tudi če se uresničijo najhujši strahovi levičarskih kritikov nedoločnosti GND in so njegovi rezultati zgolj retorične narave – »premestitev okvirjev razprave, oblikovanje politične volje in poudarjanje urgentnosti podnebne krize« (Bernes, 2019) –, so ti nujen korak. Kot zapiše Riofrancos (2019), te tri naloge sicer ne morejo biti cilj sam po sebi, a hkrati tudi ni jasno, kako naj bi potekala katerakoli radikalna ali revolucionarna transformacija, ki jih ne bi izpolnila. Upajmo le, da ne bo že (še bolj) prepozno.

Literatura

- Ajl, Max (2018): Beyond the Green New Deal. *Brooklyn Rail*, november. Dostopno na: <https://brooklynrail.org/2018/11/field-notes/Beyond-the-Green-New-Deal> (14. marec 2020).
- Aronoff, Kate, Alyssa Battistoni, Daniel Aldana Cohen in Thea Riofrancos (2019): *A Planet to Win: Why We Need a Green New Deal*. New York: Verso Books.
- Barbier, Edward B. (2010): *A Global Green New Deal: Rethinking the Economic Recovery*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bastani, Aaron (2019): *Fully Automated Luxury Communism*. London: Verso Books.
- Battistoni, Alyssa in Jedediah Britton-Purdy (2020): After Carbon Democracy. *Dissent Magazine*, zima: 51–60.
- Bernes, Jesper (2019): Between the Devil and the Green New Deal. *Commune*, jesen: 151–160.
- Beuret, Nicholas (2019): A Green New Deal Between Whom and For What? *Viewpoint Magazine*. Dostopno na: <https://www.viewpointmag.com/2019/10/24/green-new-deal-for-what/> (14. marec 2020).
- Bhattacharya, Tithi (2019): Three Ways a Green New Deal Can Promote Life Over Capital. *Jacobin Magazine*. Dostopno na: <https://jacobinmag.com/2019/06/green-new-deal-social-care-work> (14. marec 2020).

- Bruff, Ian (2014): The Rise of Authoritarian Neoliberalism. *Rethinking Marxism* 26(1): 113–129.
- Burton, Mark in Peter Somerville (2019): Degrowth: A defence. *New Left Review* 115: 95–104.
- Cameron, Alienor, Gregory Claeys, Catarina Midoes in Simone Tagliapietra (2020): *How Good is the European Commission's Just Transition Fund Proposal?* (Bruegel Policy Contribution št. 4). Bruegel. Dostopno na: <https://www.bruegel.org/2020/02/how-good-is-the-european-commissions-just-transition-fund-proposal/> (14. marec 2020).
- Chodorkoff, Dan (2014): *The Anthropology of Utopia: Essays on Social Ecology and Community Development*. New Compass Press.
- Claeys, Gregory in Simone Tagliapietra (2020a): *A Trillion Reasons to Scrutinise the Green Deal Investment Plan* (Bruegel Blog). Bruegel. Dostopno na: <https://www.bruegel.org/2020/01/a-trillion-reasons-to-scrutinise-the-green-deal-investment-plan/> (14. marec 2020).
- Claeys, Gregory in Simone Tagliapietra (2020b): *Berlin Will Make or Break the European Green Deal* (Bruegel Opinion). Bruegel. Dostopno na: <https://bruegel.org/2020/02/berlin-will-make-or-break-the-european-green-deal/> (14. marec 2020).
- Dale, Gareth (2015): Origins and Delusions of Green Growth. *International Socialist Review* 97: 1–14.
- Dale, Gareth (2019): Degrowth: With or Against the Green New Deal? *The Ecologist*. Dostopno na: <https://theecologist.org/2019/oct/28/degrowth-and-green-new-deal> (14. marec 2020).
- D'Alisa, Giacomo, Federico Demaria in Giorgos Kallis (ur.) (2019): *Odrast: Besednjak za novo dobo*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Davis, Mike (2010): Who Will Build the Ark? *New Left Review* 61: 29–46.
- Energy Poverty Observatory (2020): *Indicators & Data*. European Commission. Dostopno na: <https://www.energypoverty.eu/indicators-data> (14. marec 2020).
- Euractiv (2020a): ECB's Lagarde Warns of "Danger of Doing Nothing on Climate". *Euractiv.com*, 24. januar. Dostopno na: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/ecbs-lagarde-warns-of-danger-of-doing-nothing-on-climate/> (14. marec 2020).
- Euractiv (2020b): A European Green Deal with Justness for All? *Euractiv.com*, 4. marec. Dostopno na: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/ecbs-lagarde-warns-of-danger-of-doing-nothing-on-climate/> (14. marec 2020).
- Euractiv (2020c): Full List of Delayed European Green Deal Initiatives. *Euractiv.com*, 22. april. Dostopno na: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/leaked-full-list-of-delayed-european-green-deal-initiatives/> (7. maj 2020).

- Euractiv (2020d): EU Eyes Green Conditions on State Aid to Virus-Hit Firms. *Euractiv.com*, 7. maj. Dostopno na: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-eyes-green-conditions-on-state-aid-to-virus-hit-firms/> (7. maj 2020).
- EuroMemo Group (2020): *A Green New Deal for Europe—Opportunities and Challenge* (Euromemorandum 2020). Dostopno na: http://www2.euromemorandum.eu/uploads/euromemorandum_2020.pdf (14. marec 2020).
- European Environmental Bureau (2020): *EU Climate Law More “Man Stuck in Traffic” Than “Man on the Moon”*. Dostopno na: <https://meta.eeb.org/2020/03/04/eu-climate-law-more-man-stuck-in-traffic-than-man-on-the-moon/> (14. marec 2020).
- Evropska komisija (2019a): *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal* (COM(2019) 640 final). Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf (14. marec 2020).
- Evropska komisija (2019b): *The Working Methods of the von der Leyen Commission: Striving for More at Home and in the World* (Press Release). Dostopno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6657 (14. marec 2020).
- Evropska komisija (2020): *Financing the Green Transition: The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism* (Press Release). Dostopno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_17 (14. marec 2020).
- Financial Times (2019): German Politicians Warn EU on Looser Budget Rules for Green Drive. *ft.com*, 11. december. Dostopno na: <https://www.ft.com/content/26707a24-1b69-11ea-97df-cc63de1d73f4> (14. marec 2020).
- Friedman, Thomas (2007): The Power of Green: What Does America Need to Regain Its Global Stature? *The New York Times Magazine* 15: 41–67; 71–72.
- Gabor, Daniela (2020): The European Green Deal Will Bypass the Poor and Go Straight to the Rich. *The Guardian*, 19. februar. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/19/european-green-deal-polish-miners> (14. marec 2020).
- Gaventa, Jonathan (2019): *How the European Green Deal Will Succeed or Fail* (Essay). E3G. Dostopno na: https://www.e3g.org/docs/5_12_19_E3G_How_the_European_Green_Deal_will_succeed_or_fail.pdf (14. marec 2020).
- Gerebizza, Elena (2020): How a Croatian Gas Project Exposes Green Deal Hypocrisy. *EUobserver.com*, 10. februar. Dostopno na: <https://euobserver.com/opinion/147382> (14. marec 2020).
- Ghiotto, Luciana in Javier Echaide (2019): *Analysis of the Agreement between the European Union and the Mercosur*. Anna Cavazzini MEP, The Greens/EFA. Dostopno na: https://www.greens-efa.eu/files/assets/docs/study_on_the_eu_mercosur_agreement_09.01.2020.pdf (14. marec 2020).

- Giegold, Sven (2020): Lobbyists are Trying to Water Down a Sustainable Way Out of the Corona Crisis. *Brave New Europe*, 23. april. Dostopno na: <https://braveneweuropa.com/sven-giegold-lobbyists-are-trying-to-water-down-a-sustainable-way-out-of-the-corona-crisis> (7. maj 2020).
- Goodrich, Matthew M. (2019): The Climate Movement's Decades-Long Path to the Green New Deal. *Dissent Magazine*, 15. februar. Dostopno na: https://www.dissentmagazine.org/online_articles/sunrise-movement-green-new-deal (14. marec 2020).
- Gorz, Andre (1968): Reform and Revolution. *Socialist Register* 5(5): 111–143.
- Green New Deal for Europe (2019): *Blueprint for Europe's Just Transition, 2nd Edition*. The Green New Deal for Europe Campaign. Dostopno na: <https://report.gndforeurope.com/cms/wp-content/uploads/2020/01/Blueprint-for-Europes-Just-Transition-2nd-Ed.pdf> (14. marec 2020).
- Green New Deal Group (2008): *A Green New Deal: Joined-up Policies to Solve the Triple Crunch of the Credit Crisis, Climate Change and High Oil Prices: The First Report* (Report). New Economics Foundation. Dostopno na: https://neweconomics.org/uploads/files/8f737ea195fe56db2f_xbm6ihwb1.pdf (14. marec 2020).
- Horvath, Katie (2019): Social Ecology: Radicalizing the Climate Movement. *ROAR Magazine* 9. Dostopno na: <https://roarmag.org/magazine/social-ecology-climate-movement/> (14. marec 2020).
- Huber, Matt (2019): Ecological Politics for the Working Class. *Catalyst: a Journal of Theory and Strategy* 3(1).
- IPCC (2018): *Summary for Policymakers of IPCC Special Report on Global Warming of 1.5° C Approved by Governments*. Dostopno na: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/10/SR15_SPM_version_stand_alone_LR.pdf (14. marec 2020).
- Keller, Sean (2019): Connecting Trade and Climate Chaos. *The Ecologist*. Dostopno na: <https://theecologist.org/2019/oct/25/connecting-trade-and-climate-chaos> (14. marec 2020).
- Klein, Naomi (2019): *On Fire: The (Burning) Case for a Green New Deal*. Simon & Schuster.
- Kolinjivadi, Vijay (2019): Why a "Green New Deal" Must Be Decolonial. *Al Jazeera*. Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/green-deal-decolonial-191202134707310.html> (14. marec 2020).
- Lapavistas, Costas (2018): *The Left Case against the EU*. John Wiley & Sons.
- Light, Andrew (1998): *Social Ecology after Bookchin*. Guilford Press.
- Lucchese, Matteo in Mario Pianta (2020): *Europe's Alternative: A Green Industrial Policy for Sustainability and Convergence* (Working Paper št. 98705; MPRA Paper). Munich Personal RePEc Archive. Dostopno na: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/98705/1/MPRA_paper_98705.pdf (14. marec 2020).

- Malm, Andreas (2016): *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London: Verso Books.
- Mann, Geoff (2017): *In the Long Run We are All Dead: Keynesianism, Political Economy, and Revolution*. London: Verso Books.
- Monbiot, George (2017): *Out of the Wreckage: A New Politics for an Age of Crisis*. London: Verso Books.
- Ocasio-Cortez, Alexandria (2019): Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal. *116th Congress, 1st Session, H. Res, 109*. Dostopno na: <https://ocasio-cortez.house.gov/sites/ocasio-cortez.house.gov/files/Resolution%20on%20a%20Green%20New%20Deal.pdf> (14. marec 2020).
- Pettifor, Ann (2019): *The Case for the Green New Deal*. London: Verso.
- Podvršič, Ana in Maja Breznik (ur.) (2019): *Verige globalnega kapitalizma*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Pollin, Robert (2018): De-growth vs a Green New Deal. *New Left Review* 112: 5–25.
- Prtorić, Jelena (2020): Plinski rulet. *Novosti*, 20. januar. Dostopno na: <https://www.portalnovosti.com/plinski-rulet> (14. marec 2020).
- Riofrancos, Thea (2019): Plan, Mood, Battlefield—Reflections on the Green New Deal. *Viewpoint Magazine*. Dostopno na: <https://www.viewpointmag.com/2019/05/16/plan-mood-battlefield-reflections-on-the-green-new-deal/> (14. marec 2020).
- Sanders, Bernie (2019): *The Green New Deal*. Bernie Sanders 2020 Campaign. Dostopno na: <https://berniesanders.com/en/issues/green-new-deal/> (14. marec 2020).
- Schultz, Florence (2019): Global Climate Laws Threatened by Rise in Investor-State Disputes. *Euractiv*, 21. oktober. Dostopno na: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/global-climate-laws-threatened-by-rise-in-investor-state-disputes/> (14. marec 2020).
- Scranton, Roy (2015): *Learning to Die in the Anthropocene: Reflections on the End of a Civilization*. City Lights Publishers.
- Seaton, Lola (2019): Green Questions. *New Left Review* 115: 105–129.
- Siano, Alfonso in drugi (2017): "More than Words": Expanding the Taxonomy of Greenwashing after the Volkswagen Scandal. *Journal of Business Research* 71: 27–37.
- Slobodian, Quinn (2020): When the Green New Deal Goes Global. *Foreign Policy*, winter. Dostopno na: <https://foreignpolicy.com/2020/01/11/green-new-deal-climate-planet-to-win-book-review/> (14. marec 2020).
- Temper, Leah in Sam Bliss (2019): A Green New Deal for an Ecological Economy. *Uneven Earth*, 24. oktober. Dostopno na: unevenearth.org/2019/10/a-green-new-deal-for-an-ecological-economy/ (14. marec 2020).

- Umanotera (2014): *Kaj je mehanizem ISDS*. Dostopno na: <https://tipslovenija.wordpress.com/prosta-trgovina/kaj-je-mehanizem-isds-2/> (14. marec 2020).
- von der Leyen, Ursula (2019): *Press Remarks by President von der Leyen on the Occasion of the Adoption of the European Green Deal Communication*. Evropska komisija. Dostopno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_19_6749/SPEECH_19_6749_EN.pdf (14. marec 2020).
- Wainwright, Joel in Geoff Mann (2018): *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future*. London: Verso Books.
- Wallace-Wells, David (2019): *The Uninhabitable Earth: A Story of the Future*. Penguin UK.
- Wigger, Angela (2019): The New EU Industrial Policy: Authoritarian Neoliberal Structural Adjustment and the Case for Alternatives. *Globalizations* 16(3): 353–369.
- WMO (2020): *WMO Confirms 2019 as Second Hottest Year on Record* (Press Release). Dostopno na: <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-confirms-2019-second-hottest-year-record> (14. marec 2020).
- Zachmann, Georg in Ben McWilliams (2020): *A European Carbon Border Tax: Much Pain, Little Gain* (Bruegel Policy Contribution št. 5). Bruegel. Dostopno na: <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/03/PC-05-2020-050320v2.pdf> (14. marec 2020).
- Zwitter, Matej in Gal Krizmanič (2019): Moderna monetarna teorija. *Radio Študent (Ponudba in prevpraševanje)*, 8. april. Dostopno na: <https://radiostudent.si/politika/ponudba-in-prevpra%C5%A1evanje/moderna-monetarna-teorija> (14. marec 2020).